İSLÂM SİYASET DÜŞÜNCESİ VE SİYASETNÂME GELENEĞİ

Hazırlayan:
Kadir Canatan

DOĞU KİTABEVİ

Doğu Kitabevi - 78
Tarih ve Uygarlık Dizisi - 10

Genel Yayın Yönetmeni
İbrahim Horuz

Tarih ve Uygarlık Dizisi Yayın Yönetmeni
Ertan Eğribel-Ufuk Özcan

Redaksiyon: Hakan Erpolat

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni
Atilla Ceylan

T.C
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No:
16997

Baskı-Cilt
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd.Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No: 244
Topkapı/İSTANBUL
Tel: 0212 576 01 36

1. Baskı: Eylül 2014

Bu kitabın tüm yayın hakları Doğu Kitabevi'ne aittir.
Tanıtım için yapılacak alıntılar dışında tüm alıntılar ve görseller
Kültür Bakanlığı Telif Hakları Sözleşmesi
gereği yayınevinin iznini gerektirir.

ISBN: 978-605-5296-74-2

Doğu Kitabevi
Cağaloğlu Yokuşu, Narlıbahçe Sokak, No: 6 Cağaloğlu İstanbul
Tel: 0212 527 29 26 / iletisim@dogukitabevi.com

www.dogukitabevi.com

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ
İslam Siyaset Düşüncesi ve Siyasetname Geleneği 5

Doğu'nun Hükümdarı
Abdülhamid El-Katib (?-750) 15

İslam Siyaset Üslubu
İbnu'l-Mukaffa (M. 724-759) 29

İdeal Devlet (El-Medinetü'l-Fazıla)
Farabi (M. 870-950) 47

El-Ahkâm-üs-Sultaniyye (Sultanlığın İlkeleri)
Maverdi (974-1058) 69

Siyasetname
Nizamülmülk (1018-1092) 99

Kutadgu Bilig (Mutluluk Bilgisi)
Yusuf Has Hacib (1017/19-1071) 109

Siracu'l Müluk: Siyaset Ahlakı ve İlkelerine Dair
Muhammed b. Turtûşi (1059-1127) 125

Yönetilenlerin Yönetimi
Ebu Necib Sühreverdi (1097-1168) 145

Ahlâk-ı Nâsırî
Nasreddin Tûsî (1201-1274) 177

Adl'e Boyun Eğmek: Ehl-i İslam'ın Yönetimi İçin Hükümler
Bedreddin İbn Cemaa (1241-1333) 225

Mukaddime
İbn Haldun (1332-1406) 241

Şeri Siyaset Risalesi (Es-Siyasetü'ş-Şer'iyye Risalesi)
Dede Congi Efendi (?-1567) 285

Devlet ve Aile Ahlakı
Kınalızade Ali Efendi (1510-1572) 293

Osmanlı Yönetim Sanatı
Hasan Kâfî el-Akhişârî (1544-1615/16) 307

Devlet Adamlarına Öğütler
Defterdar Sarı Mehmet Paşa (M. 1667-1717) 321

İslam Devleti'nin Siyasi Yapışı
Said Halim Paşa (1864-1921) 335

İslam'da İktidarın Temelleri
Ali Abdurrazık (1888-1966) 363

GİRİŞ

İSLAM SİYASET DÜŞÜNCESİ VE SİYASETNAME GELENEĞİ

Günümüzde siyaset kavramının, biri geniş diğeri dar olmak üzere iki tanımı bulunmaktadır. Sosyoloji, siyaseti geniş anlamda toplumsal bir etkinlik olarak görmekte ve toplumsal ilişkiler bağlamında her türlü etkileme ve etkilenmeyi siyaset olarak tanımlamaktadır. Siyaset bilimi ise, daha dar ve mütevazı anlamda siyaseti, devletle ve devletin etkinlik alanıyla sınırlı tutmaktadır. Bu tanımlama, siyasetin geleneksel algısıyla uyumlu gözükmektedir. Çünkü gerek bizde gerekse Batı'da siyasetin sözlük anlamları, devlet ve devleti temsil eden figürlerle (sultan, kral, şah, melik, padişah, halife, emir vs.) sınırlı olarak kullanılmaktadır.

Batı'da siyasetin karşılığı olarak kullanılan politika kelimesi, Eski Yunan'dan gelmektedir. "Siyaset" (politics) kelimesi polisden gelir ki, bunun sözlük anlamı şehir devletidir. Eski Yunan toplumu, her biri kendi hükümet sistemine sahip bağımsız şehir-devletleri topluluğu şeklindeydi. Bu şehir devletlerinin en büyüğü ve etkili olanı, genellikle demokratik yönetimin beşiği olarak tasvir edilen Atina idi. Bunun ışığında siyaset polisin işlerine, daha doğrusu "polisle ilgili olan"a atıfla anlaşılabilir. Bundan dolayı, bu tanımın modern biçimi, "devletle ilgili olan"dır. Bu siyaset görüşü, terimin gündelik kullanımında açıkça belirginleşir: Kamu görevi alan insanların "siyasette" oldukları veya buna çalışanların "siyasete girdikleri" söylenir. Bu, akademik siyaset biliminin de devamına katkıda bulunduğu bir tanımdır."[1]

Arapçadan dilimize geçen siyaset kelimesi, sözlükte seyislik ve at yetiştirme anlamına gelse de, aynı zamanda insanın kendini yetiştirmesi ve eğitmesi yanında toplumun ve devletin idaresi anlamında da kulla-

[1] Heywood, A. (2013), Siyaset, Sh. 23-24, Adres Yayınları, İstanbul.

nılmaktadır.[2] Kavramsal olarak Kuran'da siyaset kelimesi bulunmasa da, egemenlik, siyaset, yönetim ve önderlikle ilgili pek çok kavram bulunmaktadır. Sözgelimi emr, emanet, mülk, hüküm, velayet, şura, iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak, adalet, imam, halife, ululemr, sultan, melik, seyyid, vekil, vezir, cebbar, beyat, itaat, zulüm, isyan, kıyam, tuğyan, bagy, fitne, medine, cihad, fetih, barış, ıslah ve dar (ülke) gibi tümüyle siyasal çağrışımları olan kavramlara rastlamaktayız. Müslümanların tarihinde sıkça kullanılan ülülemr, sultan, melik, seyyid, vekil ve vezir gibi kavramlar, Kuran'da olgusal anlamda kullanılmaktadır. Bu kavramlar, bazen olumlu bazen de olumsuz bir bağlamda kullanıldığı dikkate alınırsa, tarihte iyi önderlik örnekleri bulunduğu gibi kötü önderlik örnekleri de bulunmaktadır.

Siyasetname kavramı, Arapça "siyaset" kelimesi ile Farsça mektup anlamına gelen "name" kelimelerinin bir araya getirilmesiyle ortaya çıkmış bir terkiptir. Dilde gerçekleşen bu terkip, daha sonra göstereceğimiz gibi siyasetnamelerin tarihsel ve kültürel kaynaklarına da açıkça işaret etmektedir: İslam kültüründe yazılmış olan siyasetnamelerin en önemli kaynaklarından biri Fars kültür havzasıdır. "Siyaset-name", kavram olarak siyasetle ve devlet yönetimiyle ilgili eser demektir. Ayrıca siyasetnameler, esas konu olarak devlet yönetimini ele aldığına ve özellikle İlk ve Orta Çağ'da iktidar ve siyasal otoriteyi elinde bulunduranlar hükümdarlar olduğuna göre, daha ziyade hükümdarlar için kaleme alınmış eserlerdir. Hemen her siyasetnamede hükümdarlarda bulunması gereken nitelik ve özellikler; devlet yönetmenin ve saltanatın şartları ve esasları birbiri ardınca sıralanır ve tartışılır. Devrin zihniyet, anlayış ve inancına göre en ideal ya da en uygun ahlaki, sosyal ve siyasal organizasyonun nasıl olması gerektiği, bu amaçlara hangi yollardan ulaşılabileceği gösterilmeye çalışır. Halkın, toplumun ve devletin durumu tasvir edilerek hükümdarlara nasıl bir tavır takınmak, hangi tedbirleri almak ve ne türlü bir ıslahata gitmek gerektiği konusunda öğütler verilir. Bu arada kötü yönetimin, adaletsizliğin ve zulmün zararlı sonuçları ortaya konulur.[3]

---

[2] Develioğlu, F. (1982), *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Siyaset maddesi, Sh. 1149, Aydın Kitabevi, Ankara.

[3] Aslan, M. (1989), "Eski İran Devlet Geleneği ve Siyasetnameler", Sh. 246, *Sosyoloji Dergisi*, C. 3, Sayı:1, İÜ Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

Doğu'nun Hükümdarı
Abdülhamid El-Katib (?-750)

Arap siyasetname geleneğinin ilk halkası olan "Doğunun Hükümdarı", aynı zamanda İslam dünyasının da öncü siyasetnamesi olarak karşılanabilir. Eserin esas ismi, Ahdü Mervan (Hükümdar Mervan'ın Öğütleri) olup Mervan'ın ağzından yazılmıştır. Eser sahibi Abdülhamid El-Katib, bürokrat ve diplomat kimliğinin kendine kazandırdığı deneyimlerin ışığı altında bu eseri yazmıştır.

Yazarın doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Emevi bürokrasinin çeşitli kademelerinde bulunmuş, hayatının sonuna kadar Mervan'a sadakatle hizmet etmiştir. Mervan, Emevi saltanatının 14. ve son hükümdarıdır. İktidarı döneminde zayıflamış olan Emevi devleti, özellikle Abbas oğullarının çıkardığı ayaklanmalarla meşgul olmuştur.

Türünün ilki ve tipik bir örneği olan eser, iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümü (Politika ve Ahlak) genel anlamda devlet başkanının uyması gereken kuralları sıralamaktadır. İkinci bölümde (Savaş) ise savaşla ilgili meseleler ele alınmıştır. Eserin ayırt edici özelliği, devleti idare eden yöneticiyi aynı zamanda halk için rol-model olarak eğitmeyi amaçlamasıdır.

Aşağıdaki bölüm, kitabın ilk bölümünden alınmıştır.

Doğu'nun Hükümdarı: Politika ve Ahlak

Hikmet ve Bilgelik Her İşin Başıdır

Ey geleceğin hükümdarı! İnsani, hikmet ve bilgeliğe götüren bazı yollar vardır. Bu yolların dehlizleri başlangıçta o kadar dardır ki! Bilgeliğe giden yolu, ancak risk alanlar, zorlukları aşmada kendilerine güvenenler ve yolun ucundaki izzet ve onurun farkında olanlar tamamlayabilirler. Bilgelik el çabukluğu ile elde edilmez. Dikkat kesilmekle peyda olmaz. Sıradan birinin haddi değildir ona ulaşmak. Zaman zaman bilgelik yolundaki aldatıcı uçurumların derinliği gizli kusurları ele verir.

Hal böyleyken, (bu kitap sayesinde) bilgelik, tüm güzel huylarıyla her kapının ardından senin karşına çıkıyor. Bilgeliğe erişmek için çok çaba harcaman, didinip durman da gerekmiyor. Sen (bu kitapla) en değerli bilgelik öğütlerini yakalamış oluyorsun. En pahalı mücevherleri kazanıyorsun. Hikmet ve bilgelik çekirdeğinin içinde bulunan ilacı karşında buluveriyorsun. Harikulade hikmet hazinelerine konuyorsun. Öyleyse elde ettiğin bu bilgi dağarcığıyla söyleş, sohbetin tadını çıkarır.

Takva (Dindarlık)

Hükümdarın dindarlıkta ileri geri gidip temayüz etmesi, her işinde kendinden fedakârlık ederek Allah korkusunu gözetmesiyle, sorunlar karşısında Allah'a boyun eğip sabretmesiyle ve kendisine verilen nimetlere şükretmesiyle mümkün olur. Bir hükümdar usanmadan, mağrur olmadan dindar olmaya çalışmalıdır; vurdumduymazlık ve cehaletten uzak olmalıdır. Çünkü en geçerli ve en makbul dindarlık böylesidir. Hükümdar din duygusunu para, asker ve donanım ile desteklemesini de bilmelidir.

Hükümdar dostları ve ailesi arasında dindarlıkla öne çıkmalı, Allah korkusunu içinde duyarak O'na sığınmalı, nefsinden vazgeçip O'na bağlanmalı, Allah'tan medet umup O'nun dergâhına baş koymalıdır. Allah'ın

İslam Siyaset Üslubu
İbnu'l-Mukaffa (M. 724-759)

Türkçeye "İslam Siyaset Üslubu" olarak çevrilen eser, İbnu'l-Mukaffa'nın bazı risalelerinden oluşmaktadır. İlk kısım (El-Edebü'S-Sagîr) bigiyi ve bilimi özendiren, ahlaka, dostluğa ve siyasete dair ahlak öğütlerini ele alır. İkinci kısım (El-Edebü'l-Kebir) yöneticilerde bulunması gereken güzel nitelikler, siyaset ve yönetme sanatı, dostlarla birlikte ve iyi davranışları içermektedir. Üçüncü kısım (Risaletü's-Sahabe) Abbasi hükümdarı Mansur'a hitabeten yazılmıştır ve alınması gereken idari, hukuki, mali ve siyasi reform önerilerini kapsamaktadır. Dördüncü ve son kısım (Ed-Dürretü'l-Yetime ve Hikem) hikmetli sözler, özdeyişler ve ahlaki öğütler içerir.

Yazarı Abdullah İbnu'l-Mukaffa İran asıllı olup Abbasilerin ilk döneminde taşrada çeşitli bürokratik görevlerde bulunmuştur. Yazar, Basra'nın zengin ve hareketli kültür ortamında yetişmiş, Arap dili ve edebiyatı yanında Hint ve Yunan kültürü konusunda da engin bilgisiyle tanınmıştır.

Kitabın amacı konusunda yazar şu bilgileri vermektedir: "Sana ince ahlak ve ancak yaşın ilerledikçe haber verilmesen de öğrenebileceğin kapalı işlere dair bir takım konularda öğüt vermekteyim. Sana bir takım sözler söylemek istedim ki, nefsinin kötü yollarına göre hareket etmezden önce nefsini güzellikler konusunda eğitebilesin. Çünkü insana, gençliğinde kötülükler baskın gelebilir, töre diye yaptıkları ona baskın gelebilir. Çünkü törenin terk edilmesi, ağır külfet ve zor bir eğitim gerektirebilir."

Aşağıdaki bölüm, kitabın ikinci kısmından seçilmiştir.

İslam Siyaset Üslubu: Sultan (İktidar ve Muktedir)

A- Siyaset ve Yönetim Sanatı (Adabu's-Sultan)

Sultanla Sınanırsan Bilginlere Sığın

Sultanla sınanırsan, bilginlere sığın. Bil ki şaşılası işlerden birisi, kişinin sultanla sınanması, yorgunluk ve çalışma saatlerini azaltmak istemesi, bunların da rahat dinlenme, şehvet, oyalanma ve uyku saatlerini arttırmasıdır. Bu konudaki en iyi düşünce ve yapılması gereken, bütün meşguliyetini işine adaması, böylece yemesini, içmesini, uykusunu, konuşmasını, eğlencesini ve kadınlarını buna göre planlamasıdır. Rahat, ancak iş bittikten sonra olur. Sultanın bir işini üstlenirsen, şu iki adamdan biri ol: Ya bu işe sevinen ve kaybedeceği kaygısıyla sımsıkı sarılan adam; ya da bu işten hoşlanmayan ve zorla üstlenen adam. Hoşlanmayan, angarya çalışır: Ya şayet musallat oldularsa hükümdarlar için; ya da daha üstünde kimse yoksa yüce Allah için. Bildiğin gibi, hükümdarlar için angaryada kusurlu olanı, helak ederler. Helaki, kendine sultan ve yol yapma.

Övgüden Hoşlanmaktan Sakın

Yönetici olduğunda, övülmeyi ve kendini övmeyi sevmekten ve insanların bunu öğrenmesinden sakın. Yoksa izdihamla girecekleri bir gedik, açacakları bir kapı, yapacakları ve gülecekleri gıybet konusu olursun. Bil ki övgüyü kabul eden, kendini öven gibidir. Kişinin övülmeye duyduğu sevgi, onu bu övgüyü redde yöneltici olmalıdır. Övülmeyi reddeden, övgün biridir. Övülmeyi kabul eden ayıplanır.

Rızası Aranacaklar

Yöneticilikteki ihtiyacın, üç niteliği olsun: Rabbinin rızası: konumu senin üstündeyse, sultanın rızası; yönettiklerinin rızası. Maldan ve anıl-

İdeal Devlet (El-Medinetü'l-Fazıla)
Farabi (M. 870-950)

Abu Nasr Muhammed al-Farab (kısaca Farabi), Türk asıllı ilk filozoftur. İlk Arap filozofu Kindi'den İbn Rüşd'e kadar uzanan felsefe zincirinin ikinci halkasıdır. Müslüman dünyaya çevirilerle birlikte geçen felsefe, gerçekte Platoncu ve Aristotelesçi bir felsefedir. O, klasik Yunan felsefesi ile İslam'ı birbiriyle uzlaştırmaya çalışmıştır.

Doğum yeri bazı kaynaklarda Büyük Horasan'daki Faryap, bazı kaynaklarda ise bugünkü Kazakistan topraklarında bulunan Farab şehri olarak belirtilmektedir. Felsefe ve dalları hakkında birçok eserin sahibi olan Farabi siyaset felsefesi üzerine de iki eser yazmıştır: Faziletli Şehir Halkı Fikirlerinin Esasları (Kitâb-ün fî mebâdî ârâ-i ehl-il Medînet-il-fâzıla) ve Şehir Siyaseti Kitabı (Kitâb-ül-siyâset-il-medeniye). Birbirini bütünleyen bu kitaplarda Farabi, Eflatun'un görüşlerine yakın düşünceler geliştirir. Eflatun'un "Devlet" diyaloglarını tamamlar ve İslam inancı ile uzlaştırmaya çalışır.

Kısa adı "Medînet-il-fâzıla" (Erdemli Şehir) olan kitabı, altı kısım ve on dokuz bölümden oluşmaktadır. Kitabının ilk kısmında "İlk Neden"i, ikinci kısmında "Ay-üstü Dünya"yı, üçüncü kısmında "Ay-altı Dünya"yı, dördüncü kısmında "İnsan"ı, aşağıda alıntılanan beşinci kısmında "Mükemmel Toplumlar, Mükemmel Yönetici ve Kusurlu Toplumlar"ı, altıncı ve son kısmında ise "Mükemmel ve Mükemmel Olmayan Toplumların Görüşleri"ni ele almaktadır. Aşağıdaki kısım, onun toplum ve siyaset felsefesini yansıtmaktadır.

Aşağıdaki bölüm, Türkçeye "İdeal Devlet" olarak çevrilen "El-Medinetü'l-Fazıla" adlı eserinin beşinci kısmıdır.

Mükemmel Toplumlar, Mükemmel Yönetici ve Kusurlu Toplumlar

Her insan kendini devam ettirmek ve en üstün mükemmelliğini elde etmek için birçok şeye muhtaç olan bir yaratılışta (fıtrat) varlığa gelmiştir. Onun bu şeylerin hepsini tek başına sağlaması mümkün değildir. Tersine bunun için o, her biri kendisinin özel bir ihtiyacını karşılayacak birçok insana muhtaçtır. Her insan bir başka insanla ilgili olarak aynı durumdadır. Bundan dolayı insan sahip olduğu tabii yaratılışının kendisine verilmesinin gayesi olan mükemmelliğine ancak birbiriyle yardımlaşan birçok insanın bir araya gelmesiyle ulaşabilir. Bu insanlardan her biri sözü edilen insanın özel bir ihtiyacını karşılar. Toplumun bütününün bu katkısı sonucunda herkesin varlığını devam ettirmek ve mükemmelliğe erişmek için muhtaç olduğu şeyler sağlanmış olur. İnsanların büyük sayıda varlığa gelmesinin ve bazısı mükemmel, bazısı eksik, kusurlu olan insani toplumlar kurarak dünyanın oturulabilir kısmında (mamura) bir araya gelmelerinin nedeni budur.

Mükemmel toplumlar büyük, orta ve küçük olmak üzere üç çeşittir. Büyük toplum, oturulabilir dünyanın bütününde bütün milletlerin bir araya gelmesidir. Orta toplum, oturulabilir dünyanın bir parçasında tek bir milletin bir araya gelmesidir. Küçük toplum herhangi bir milletin oturduğu topraklar üzerinde tek bir şehir halkının bir araya gelmesidir. Bir köy halkının, mahalle halkının, bir sokakta oturanların, nihayet bir ev halkının bir araya gelmesi –ki bu sonuncu, en küçük bir birliktir- kusurlu, eksik bir toplumu meydana getirir. Mahalle ve köyün her ikisi de şehir için vardır; ancak köyün şehirle ilişkisi, ona hizmet ilişkisidir. Buna karşılık mahalle şehrin bir parçası olarak onunla ilişki içindedir. Sokak mahallenin, ev sokağın bir parçasıdır. Şehir, bir milletin yaşadığı toprakların bir parçası, millet üzerinde yaşanan dünyanın bütün toplumlarının bir parçasıdır.

El-Ahkâm-üs-Sultaniyye (Sultanlığın İlkeleri)
Maverdi (974-1058)

Ali b. Muhammed b. Habib Ebi'l-Haseni'l-Maverdi (kısaca Maverdi) Basra'da doğmuş ve Büveyhoğullarının iktidarı döneminde yetişmiştir. Zamanının ünlü âlimlerinden fıkıh, üsul-i fıkıh, tefsir, hadis gibi İslami bilimleri okumuştur. Hukuk sahasında İmam Şafi'nin mezhebini takip etmiştir. Farklı şehirlerde hâkimlik yapmış ve başkadılık düzeyine erişmiştir.

Büveyhoğullarından Halife el-Kadir'in sarayında müsteşar olarak çalışmıştır. Maverdi, fıkıh ve tefsir başta olmak üzere birçok alanda eserler yazmış ve çalışma hayatından elde ettiği deneyimleri yapıtlarına yansıtmıştır. Özellikle bunu, çok sayıda yazdığı siyaset ve kamu hukuku kitaplarında görüyoruz. Bu son grupta yazdığı kitapları içinde en meşhuru, "El-Ahkamu's-Sultaniyye"dir. Sistematik bir tarzda yazılmış olan bu eser, yöneticiler için yazılmış bir el kitabı niteliğindedir. Görüş farklılıkları olmadığı yerlerde kendi mezhebinin görüşlerini aktarmış, görüş farklılıklarının olduğu konularda ise farklı görüşleri belirtmekle birlikte kendi mezhebinin görüşlerini savunmaktadır.

Kitap 20 bölümden oluşmaktadır. Her bölümde İslam toplumunun bir kurumu (halifelik, vezirlik, yargı, ordu, nüfus, zekât vs.) ele alınmakta ve İslam kamu hukukunun genel portresi çizilmektedir. Aşağıdaki bölüm, eserinin birinci bölümünün tamamıdır.

Halîfe Tâyini ve Hukûkî Durumu

A-Halîfenin Tâyini

İmâmet ismi verilen Hilâfet, din ve dünyaya ait işlerin yürütülmesi için Nübüvvete halef olarak konulmuş, kabûl edilmiş bir müessesedir. Devlet Başkanlığı vazifesini yürütene, bütün müslüman topluluğunun uymasının gerektiği hususunda icmâ vâki olmuştur. Alim el-Esam bu İcma'a katılmamaktadır. Devlet Başkanı'na uymanın bir akıl işi mi yoksa dînin emri mi olduğu konusunda görüş ayrılığı vardır.

a) Halîfeye uymanın aklen vâcib olduğunu söyleyenlerin görüşü: Devlet Başkanına uymak, halkı kötülükten, zulümden uzaklaştırır. Halîfe, taraflar arası düşmanlıkları giderir. Bütün bunlar akılla düşünülebilen hususlardır. İdareciler olmasa halk son derece karışık, bayağı, zulümler içinde yüzen bir hayat içinde yaşar. Câhiliyet devri Arap şairlerinden El-Afvehul Eydî şiirinde, "İnsanların cahilleri idareci olduğunda, insanlar kötülüklerden, anarşiden kurtulamayacağı gibi rahatlığı da bulamayacaklardır." der.

b) Din'en Halifeye uymanın gerektiğini belirtenlere göre: Din'en Devlet Başkanı'na (Halife'ye) bağlanmanın vacib olduğu fikrine göre, dini işler bir yana bırakılırsa akıl yolu ile Halife'nin dünyaya ait hukukî işleri yürütebileceği kabul edilebilir. Fakat akıl, fertlerin dine ve kanıma bağlılığını emredemez. Yalnızca akıl sahibi her şahsın kötülük yapmasını önler. Merhamette, yakınlaşmada adaletin icapları ne ise onu kabullenir. İşe aklî bir adalet mefhumu ile başlar. İnsan yalnız kendi akıl ve düşünceleri ile işleri yürütür. Başkalarının düşüncelerinden pek faydalanmaz. Halbuki din, dinî sahalarda işleri yürütenlere dünyaya ait işlerin de verilmesini emreder. Allah Teâlâ da, "Ey imân edenler, Allah'a itaat edin; Peygambere (s.a.v) ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin." (K K. 4: 59) âyetini göndermiştir.

Siyasetname
Nizamülmülk (1018-1092)

Tarihe "Nizamülmülk" olarak geçmiş olan Hasan b. Ali b. İshak, Selçuklu Devleti'ne vezirlik yapmış büyük bir devlet ve siyaset adamıdır. Tus şehrinde doğmuş ve gençliğinde iyi bir eğitim almıştır. Bazı rivayetlere göre döneminin göze çarpan iki ünlü şahsiyeti olan İran'ın büyük şair ve bilgini Ömer Hayyam ve Bâtınî tarikatının kurucusu Hasan b. Sabbah ile birlikte eğitim görmüştür.

Siyasi kariyerine Gazne Devleti'nin Horasan genel valisi Ebu'l- Fazl Suri'nin yanında başlayan Nizamülmülk, Dandanakan Savaşı'nın ardından Selçukluların hizmetine girmiştir. Alparslan'ın Selçuklu sultanı olmasıyla yıldızı parlayan Nizamülmülk, vezirlik makamına kadar yükselmeyi başarmıştır. Alparslan'ın ardılı olan Melikşah döneminde de vezirliğe devam etmiş ve böylece iki Selçuklu sultanına yaklaşık 30 yıla yakın vezir olarak hizmet etmiştir. Melikşah'ın 1092 yılının Ekim ayında Bağdat'a hareket etmesinin ardından yola çıktığı sırada muhalif bir Bâtınî fedaisi tarafından öldürülmüştür. Öldürüldüğünde 72 yaşındaydı.

Bir ilim ve siyaset adamı olan Nizamülmülk'ün günümüze kadar gelen en büyük yapıtı şüphesiz ki, "Siyasetname" adlı eseridir. Bu yapıt, sadece onun fikirlerini anlamak için değil, aynı zamanda döneminin özelliklerini de yansıtması itibariyle hâlâ tarihçiler ve siyaset bilimciler için önemli bir kaynaktır. Eser, 51 fasıl ya da bölümden oluşmaktadır. Aşağıda, eserin bazı fasıllarından seçkiler yapılmış ve sunulmuştur.

Siyasetname: Seçilmiş Bazı Fasıllar

Birinci Fasıl: Sultan'ın (Allah Mülkünü Ebedî Kılsın) Medhi, Halkın ve Dünyanın Durumu

Allah her asır ve zamanda halkın içinden birini seçerek onu padişahlık sanatlarıyla övülmüş ve süslenmiş kılar. Dünyanın işlerinden ve kulların huzurundan onu sorumlu kılar, fesat, karışıklık ve fitneyi ortadan kaldırır. Onun haşmet ve heybetini insanların gönüllerinde ve gözlerinde genişletince, ondan emin olarak devletinin devamını isterler. Eğer kullarda şeriatı küçük görme ve inkâr etme veya Allah'ın emirlerini yerine getirmede kusur görülürse, ona suçunun cezasını vermelidir. Hak Taâlâ bize bu günleri göstermesin ve böyle bahtsızlığı bizden uzak tutsun. Allah'ın gazap ve öfkesi, isyanın uğursuzluğundan her tarafta insanlara ulaşır. Başlarındaki adaletli padişah gider ve muhtelif kılıçlar çekilerek kanlar dökülür. Günahkârlar ve fitneler o kanda yok olup, dünya onlardan temizleninceye kadar pazusu kuvvetli olan istediğini yapar. Bu günahkârlığın uğursuzluğu sebebi ile bir çok günahsızlar da helak olur. Buna şöyle bir misâl verilebilir: Ateş sazlığa düşünce kuruyu da yaşı da tamamıyla yakar. Bu komşuluktan dolayı pek çok yaş da yanmış olur. O halde kullardan biri Allah Taâlâ'nın takdiri ile bir devlet ve yücelik elde etse, Allah kendisini kıymetli tutup bir akıl ve bilgi verir. O, akıl ve bilgi ile eli altındaki fertlerden herbirine kendi ölçüsünde bir iş ve yer verir. İçlerinden hizmetkârları ve liyâkatlıları seçer, rütbe ve makam vererek, mühim din ve dünya işlerinde onlara itimat eder. İtaat etmekten sorumlu olan halk, kendi işlerini yapıp onun adaletinin gölgesinde günlerini rahat ve huzur içinde geçirirler. Hizmetkârlardan veya memurlardan kendilerine yakışmayan bir iş veya bir zulüm görülürse, onu, sopa ve hapis ile terbiye eder, gafletten uyanırsa onu işine iade eder, uyanmadığını anlarsa hiç yerinde tutmayıp, onun yerine ehil bir kişi tayin eder. Halktan nimetin hakkını tanımayan, emniyet ve huzurun kıymetini bilmeyip hıyanet düşünen, itaat etmeyen, haddini aşan kişilere gerekli ihtarda bulunularak

Kutadgu Bilig (Mutluluk Bilgisi)
Yusuf Has Hacib (1017/19-1071)

Türk tarihinde önemli bir siyasetname yazarı olan Yusuf Has Hacip, Balasagun şehrinde doğmuştur. Bu nedenle ona "Balasagunlu Yusuf" da denilir. Hakkında fazla bir şey bilinmemektedir. Karahanlı Devleti zamanında yaşamıştır. Sarayda baş teşrifatçı olarak görev yapmıştır. İyi bir eğitim gördüğü, Arapça ve Farsça öğrendiği bilinmektedir. Kaşgar'da vefat etmiştir. Türbesi de bu kenttedir.

Kutadgu Bilig, 6645 beyitlik bir eserdir. Yazar eserin adı, içeriği ve amacı konusunda şu sözleri sarfetmektedir: "Çinliler ona Edebü'l-müluk derler; Maçinliler onu Enisü'l-memalik diye adlandırırlar. Bu maşrik ilinin büyükleri buna doğruca Zinetü'l-ümera derler. İranlılar buna şahname derler; Turanlılar Kutadgu Bilig diye anarlar… Bil ki, bu kitap herkese yarar, fakat memleket ve şehirleri idare için, hükümdarlara daha çok faydalı olur."

Eser Allah'a hamd, Peygamber ve Dört Halife'ye şükranla başlar. Devlet ve siyaset meselelerini, bazı kavramlar ve kurgusal kişiler üzerinden ve onların karşılıklı diyaloglarıyla anlatır. Bu özellikleriyle, kesinlikle diğer siyasetname kitaplarından farklıdır. Sanki bir piyes tarzında oynanması için oluşturulmuş bir metin şeklindedir. Eserde 4 temel karakter vardır. Gündoğdu (Kün Togdı), "Hükümdar"ı; Öğdülmüş, "Vezir"i; Aydoldu (Ay-Toldı), "Bilge" bir kişiyi; Odgurmuş ise "Zahit" bir kişiyi temsil etmektedir. Sırasıyla hükümdar, adaleti; vezir, aklı; bilge, kut'u; zahit, akıbeti simgelemektedir.

Aşağıda, seçilmiş metinlerden anlaşılacağı üzere "Hükümdar" ile "Vezir" arasında devletin doğası üzerine bir tartışma yapılmaktadır.

Kutadgu Bilig (Mutluluk Bilgisi): Adalet ve Devlet

Hükümdar Kün-Toğdı Ay-Toldı'ya Adalet Vasfını Söyler

Bir gün hükümdarın çok canı sıkıldı; halvet emri verip, yalnız başına kaldı. Ay-Toldı'yı huzuruna çağırttı; Ay-Toldı girdi ve ellerini kavuşturdu. Hükümdarın karşısında ayakta durdu; Hükümdar ona bir müddet hiçbir şey söylemedi. Sonra başını kaldırıp, ona baktı ve gözü ile "Gel otur!" diye işaret etti. Ay-Toldı gözlerini yere dikmiş ve içi müsterih bir halde, yavaşça ve sükûnetle oturdu. Göz ucu ile gizlice hükümdara baktı; o kaşını çatmış ve yüzünü buruşturmuş idi. Bir gümüş taht üzerine oturmuştu; bu tahtın birbirine bağlanmamış üç ayağı vardı. Elinde büyük bir bıçak tutuyordu; solunda bir acı-ot ve sağında şeker bulunuyordu. Bunu görünce, Ay-Toldı, gerçekten, çok korktu ve nefesi kesildi.

Bir müddet durduktan sonra, hükümdar başını kaldırdı ve Ay-Toldı'ya dedi:

— "Beni burada tek başıma ve bu halde görünce, neye dilsiz gibi susuyorsun."

Ay-Toldı cevap verdi:

— "Ey devletli hükümdar, benim konuşmaya cesaretim yok. Bugün sende başka bir hâl görüyorum, onun için çekiniyorum, ey zeki, âlim insan. Bilgisi herkesçe müsellem olan âlim halka şunu bildirmiştir: Kızdıkları zaman beylere yaklaşma. Bilgili hakim daha iyi söylemiş: Beyler hiddetlendikleri zaman ateş ve zehir gibi olurlar. Eğer beyler hiddetlenir ve öfkeli olurlar ise, ey halim, selim insan, onlara yakın durma. Beyler öfkeleri tutup, hiddetlenirlerse, onlardan uzak dur; yoksa zararları dokunur. Buna benzer şöyle bir söz vardır, bunu hatırında tut ve kendini iyi gözet. Hiddetlendikleri zaman beylere yaklaşma; eğer yaklaşırsan, gözden düştüğün gündür. Beyler aslana benzerler; hiddetlendirirsen, başını koparırlar, ey parlak bilgili."

Hükümdar dedi:

Siracu'l Müluk: Siyaset Ahlâkı ve İlkelerine Dair
Muhammed b. Turtûşi (1059-1127)

Tam adı Ebu Bekr Muhammed İbnü'l-Velid Et-Turtuşi, Endülüs Medeniyeti'nin yetiştirdiği çok yönlü bir bilgindir. Akdeniz'e sahili bulunan Turtuşa şehrinde doğmuştur. Maliki fakihi olarak tanınmıştır. Mağrip'ten başlayıp Şam'a kadar gelmiş ve çeşitli ilim merkezlerinde bulunmuştur. İskenderiyye'de zengin bir kadınla evlendikten sonra buraya yerleşmiş ve burada vefât etmiştir.

Ebû Bekr Tartûşî'nin yazmış olduğu eserlerden bazıları şunlardır: 1. Ed-Duâ, 2. El-Havâdisü vel-Bed'u, 3. Muhtasaru Tefsîr-is-Seâlebî, 4. Şerhu risâleti İbn-i Ebî Zeyd, 5. Sirâc-ülmülûk: Devlet adamlarına nasihat olarak yazılmış bir eserdir.

Siracu'l Müluk, siyaset konusunda yazdığı bir kitaptır. Kısaca "Sirâc" adlı bu eseri, sadece bir nasihat kitabı olmaktan öte hukuku eksen alan bir siyaset danışma kitabıdır. Eser, siyaset, tarih, ahlâk felsefesi, varlık felsefesi, fıkıh kelâm, hadis, şiir ve nasihat gibi çok çeşitli konuları içine almaktadır. Zımmîlerin haklarından, yöneticinin mesuliyetinden, ordunun nasıl hazırlanacağından, savaş taktiklerinden bahsedilmiş; yeri gelince Alparslan ve Endülüslü kumandanlardan örnek verilerek muhtelif savaş stratejileri gözler önüne serilmiştir.

Toplam 64 başlıktan oluşan eserin, bazı başlıklarından (7., 8., 9., 10., 11., ve 12. başlıklar) seçkiler yapılmış ve aşağıda sunulmuştur.

Siracu'l Müluk:
Siyaset Ahlâkı ve İlkelerine Dair

Bölüm 7: Yeryüzünde Hükümdarın Varlığındaki Hikmet

Dostlar bilmelisiniz ki yeryüzünde hükümdarın bulunmasında Allah Teâlâ'nın yüce bir hikmeti ve kulları üzerine bereketli bir nimeti vardır. Çünkü Rabb'imiz kulların özüne adalet ve insaf huyunu yerleştirmiştir. İnsanlar yöneticisiz kaldıkları zaman sudaki balıklar, misaline dönerler ki büyük ve iri olanlar hafif ve küçük olanları yutar. Onların hükümdarı olmayınca işleri düzene girmez. Hayatlarını doğru düzgün sürdüremezler, zevk alamazlar yaşamaktan. Dolayısıyla bazı kadın filozoflar şöyle derler: "Yeryüzünden hükümdar kalksa Allah'la ilgili bir şey kalmazdı." Bir otorite sahibinin hükümranlığı Allah Teâlâ'nın varlığına işaret eden alâmetlerden sayılabilir. Şöyle ki; bir müdebbir[12] olmaksızın evrenin ahengi nasıl imkânsız ise yeryüzünde de bir başkan, yönetici, hükümdar olmaksızın işler intizam içinde yürümez. Bir belde de iki hükümdar olunca nasıl istikamet kalmayıp düzensizlik hâkim olursa, âlemin tümü de Allah'ın yetkisi ve gücü altında düzeni koruyabilir.[13]

Ali b. Ebi Tlip şöyle buyurur: "İki büyük hadise vardır ki biri ancak teklikle diğeri ise danışma ve ortaklıkla mümkündür. Bunlardan biri hükümdarlık, diğeri ise rey'dir. Hükümdarlık paylaşıldığında iş nasıl rayından çıkarsa, kişi kendi görüşünü diretir ve hiç kimseyle ortak olmazsa aynı şekilde istikametten sapar."

Tebasına zulmeden sultan ve hükümdarsız teba bir eve benzer ki ortasında bir kandil yanmakta, çevresinde insanlar oturup kendi işlerini görmektedirler. Ansızın kandil sönünce herkes elini işinden çeker, yaptıkları

[12] Müdebbit: İşleri en ince ayrıntısıyla düzenleyen, yerden göğe tam yaratıklar evreninde intizamı sağlayan yüce varlık: Allah demektir.

[13] Bu teori siyasal bilimciler tarafından "yerde tek gökte tek hükümdar" diye özetlenir. Monarşinin temelidir.

Yönetilenlerin Yönetimi
Ebu Necib Sühreverdi (1097-1168)

Ebu Necib Sühreverdi, M. 1097 yılında Suhreverd'de doğmuş ve 1168 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. "Maktul Sühreverdi" olarak tanınan ve Işrakiye ekolünün öncüsü olan Şehabeddin Sühreverdi, kardeşinin oğludur. Yaşadığı çağ, İslam ülkelerinde bozulmanın başladığı ve Haçlıların işgale kalkıştığı bir döneme rastlar. Bu kritik dönemde ortaya çıkan Selahattin Eyyübi, İslam birliğini sağlamış ve İslam topraklarını Haçlılardan kurtarmıştır.

Sühreverdi, genç yaşta ilim tahsili için Bağdat'a gitmiş, ünlü ilim adamlardan fıkıh ve hadis öğrenmiş ve kendini zühd hayatına vermiştir. Daha sonra müderris olarak medreselerde ders vermiş ve insanlara doğru yolu göstermiştir.

"Neccü's-süluk Fi Siyaseti'l Mulük" adını taşıyan eseri, İslam dünyasının siyaset anlayışını edebi ve sosyo-kültürel açıdan bize aktaran Siyasetnameler arasında önemli bir yer tutar. Kitabı, ilme ve fazilete çok önem veren Selahaddin Eyyübi'ye takdim etmiştir. 20 bölümden oluşan eser, İslam'da siyaset, devlet idaresi ve siyaset ahlakının çeşitli konularını ele almaktadır. Eserde kendi görüşlerinin yanında bolca başka eser ve şahıslardan alıntılar yapmaktadır.

Aşağıda; eserin birinci, ikinci, üçüncü, sekizinci, dokuzuncu ve on birinci bölümleri seçilerek sunulmuştur.

Yönetenlerin Yönetimi: Seçilmiş Bazı Bölümler

1. Bölüm: Halkın Devlet Başkanlarına Muhtaç Olduğunu Açıklar

Halk toplulukları, çeşitli özelliklere sahip olan insanlardan oluşur. Her sınıfın maksat ve hedefi diğerinin hedefine karşıdır, özellikle tabiatları birbirine zıttır. Bundan dolayı, zorunlu olarak halkın karışık işlerini düzenleyecek, onlara gelecek zararları önleyecek; haklarını verip kendilerine yapılacak zulmü kaldıracak, siyasetin çeşitli türlerini uygulayıp memleketi idare edecek insan sahibi, adaletli bir devlet başkanına şiddetle ihtiyaç vardır. Zira ülkeleri sağlam bir politika ve idare mekanizmasından uzak olan halk bir gemiye benzer ki okyanusun ortasında fırtınaya yakalanıp korkunç dalgalar arasında çaresizlikle kıvranırken durumu idare edip gemiyi yönetecek tedbir sahibi bir şahıs, yani başkan olmazsa içinde bulunan kişiler, hayatlarının kurtarılmasında ümidi keserler.

Halkın adaletli ve insaflı, değeri büyük bir devlet başkanına ihtiyaçları, yağmurun azlığı sebebiyle kıtlık istilasına uğrayan bölge ahalisinin yağmura olan ihtiyaçlarından daha çok çoktur. Çünkü yağmura ihtiyacın vakti ve zamanı vardır. Ama devlet başkanının idare gölgesine muhtaç olmanın vakti ve zamanı yoktur. Millet fertleri (halk) her durumda ve her zamanda sürekli olarak büyük devlet başkanının adalet ve şefkatine en şiddetli bir ihtiyaçla muhtaçtır. Devlet başkanının yönetimi altındaki toplulukların ahlak ve özellikleri birbirine zıtlık yönünde aynı yerde yetişmiş olan bitkilere benzer. Bu bitkilerden bazısı tatlı ve faydalı, bazısı da acı ve zehirli olur. Herhangi bir bahçede yetişen karışık bitkilerden acı ve zehirli olan türleri ayıklanmazsa çoğalır, kuvvetlenir; tatlı ve faydalı olan bitkilerin yaşamasına, gelişip büyümesine engel olur; telef olmasına kaybolmasına sebep olur. Bu, apaçık bir gerçektir. Yine zaman zaman bitkiler arasındaki acı, zararlı ve zehirli olanları ayıklanmadıkça tatlı ve faydalı olan türlerin kuvvetleneceği, güzelliğinin de artacağı aşikârdır. Böylece o bahçenin acı ve zararlı otlarını temizletmek için bir bahçıvana muhtaç

Ahlâk-ı Nâsırî
Nasreddin Tûsî (1201-1274)

İslam dünyasında ilk sistematik ahlak kitabı olan Ahlak-ı Nasıri, Nasreddin Tusi tarafından yazılmıştır. Tusi, Moğol istilası sırasında İran'da doğmuş ve yetişmiş bir Şii filozoftur. Yeni bir felsefe kurmamıştır, Meşşai filozofların izinden yürüyen Aristocu bir düşünür olup felsefi tezlerini Şiiliğin ilkelerine uyarlamaya çalışmıştır.

Ahlak-ı Nasıri, Aristoteles'in ahlak ilkeleriyle Gazali'nin tasavvufi ahlak fikrini birleştiren bir eserdir. Bu eser, bir mukaddime (giriş) ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Mukaddime, hikmetin tanımı ve farklı düzeylerini ele alarak, sonraki bölümler için bir temel oluşturur. Buna göre hikmet, "her şeyi olduğu gibi anlamak, her işi gereği gibi yapmaktır." Hikmet, teorik ve pratik olmak üzere ikiye ayrılır. Teorik hikmet, amacı "her şeyi olduğu gibi anlamak" olan ilmi bir etkinliktir. Bu ilmi etkinlik metafizik, fizik ve matematik olmak üzere üç alanı kapsamaktadır. Pratik hikmet ise, "her işi gereği gibi yapmak" olan ahlaki etkinlikten ibarettir.

Pratik hikmeti ifade eden ahlak, üç alanı içermektedir. Birinci alan "ahlakın arındırılması", ikinci alan "ev kurma ve yönetme kuralları", üçüncü alan ise, "şehir ve ülke yönetimi"nden ibaret olan siyasettir. Aşağıdaki bölüm, eserinin üçüncü bölümünü içermektedir.

Ahlâk-ı Nâsırî: Ülke Yönetimi

Birinci Fasıl: Medeniyete İhtiyacın Sebebi, Ülke Yönetimi İlminin Mahiyeti ve Erdemleri

Bundan önce her varlığın bir kabiliyete sahip olduğunu ve bazı kabiliyetlerin varlıkla birlikte fıtrî olarak bulunduğunu söylemiştik. Bazı varlıkların kabiliyeti ise sonradan meydana gelmektedir. Birincilere örnek olarak gök cisimlerini zikredebiliriz. Bir şeyin olgunlaşması onun yaratılışından sonra geliyorsa o varlık noksanlıktan kemale doğru gelişir ve bu gelişim, nicelik ve nitelik bakımından gelişme sağlayan değişmeler olmadan gerçekleşmez.

Nitelik bakımından değişimin örneği çocuğun ana karnında farklı merhalelerden geçerek nutfeden insan şeklini almasıdır. Nicelik değişmelerinin örneği de alınan gıdalar neticesinde o insanın büyüyerek boy pos sahibi olmasıdır.

Gelişmeye yardım üç şekilde olur:

1. Yardıma ihtiyacı olan şeyin bizzat kendisine vasıtasız olarak yapılan yardımdır ki bu, maddî (vasıtasız) yardımdır.

2. Yardıma ihtiyacı olan şeyle onun işi arasında vasıta olan yardımdır ki bu, aletli (vasıtalı) yardımdır.

3. Yardıma ihtiyacı olan varlığın gelişmesine yardım eden varlığa yapılan yardımdır, bu da hizmet yardımı (dolaylı yardım) adını alır. Hizmet yardımı iki kısma ayrılır: Şahsa yapılan yardımdır ki, maksadı vasıtasız olarak (muhtaç) insana yardım etmektir.

Araza (gayrıya) yapılan yardımdır, yani işin maksadı bir şey olursa ancak yardım ona ulaşmaya sebep olabilecek başka bir şeye yapılırsa, bu dolaylı yardım olarak kabul edilir. Maddî yardımın örneği bitkilerin yardımıdır, hayvanlar onları yemek suretiyle hayatlarını sürdürürler. Aletli yardıma örnek olarak gıdaların vücudun çeşitli uzuvlarına ulaştırılmasında suyun vasıta olması ve yardım etmesi zikredilebilir. Hizmet şeklinde yapılan yardımın örneği ise işçilerin işverene (kölelerin efendilerine) yardımlarıdır.

Adl'e Boyun Eğmek: Ehl-i İslam'ın Yönetimi İçin Hükümler
Bedreddin İbn Cemaa (1241-1333)

Bedreddin İbn Cemaa, Moğol istilası sona erdiği bir dönemde Suriye'nin Hama şehrinde doğdu. Meşhur âlimlerden eğitim aldı ve birçok ilim alanında (tefsîr, hadîs, usûl, kelâm, târih, edebiyat, nesir, nazm ve astronomi ilimlerinde) derinleşti. İlim tahsîlini tamamlayan İbn-i Cemâa, hayatı boyunca zaman zaman medreselerde ders vermiş, zaman zaman da kadılık görevlerinde bulunmuştur.

En önemli eseri, "Tahrîr-ül-ahkâm fî tedbîr-i ceyş-il-İslâm"dır. Sultanların hak ve vazîfelerini bildiren ve siyâset kitabı olan bu eser, aynı konuda idarî gerçeklere daha yatkın ve pratik olan İmâm-ı Mâverdî'nin "Kitâb-ül-ahkâm-üs-Sultâniyye"sinden daha az yayıldı.

Türkçeye "Adl'e Boyun Eğmek" adıyla çevrilmiş olan eserinde Bedreddin İbn Cemaa, Moğol istilası sonrasında ortaya çıkan siyasi belirsizliği fıkhi açıdan tahlil etmektedir. Görüş olarak Şafi mezhebinin görüşlerini tercih etmiştir.

Eser 17 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümlerde imamet, halife, sultan ve vezir gibi yöneticilikle ilgili kavramları ele almakta, geri kalan kısımlarda ise ordu, savaş, ganimet ve cihat gibi devletin dış ilişkileriyle ilgili faaliyetlerini incelemektedir.

Aşağıdaki bölüm, eserinin birinci ve ikinci bölümünü içermektedir.

Adl'e Boyun Eğmek: Ehl-i İslam'ın Yönetimi İçin Hükümler

Birinci Bölüm: İmâmet

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle (hakk) hükümet. Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır. (Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık bir azap vardır). Onlar ki, eğer kendilerine yeryüzünde güç verirsek namazı kılar, zekat verir, iyiliği emreder ve kötülükten nehyederler. İşlerin sonu Allah'a varır. Yüce Allah, meliklerin zafere ulaşmasını bu dört şartla bağlamıştır. Onlar bu dört şartı yerine getirirlerse vaat edilen zafer gerçekleşir.

Dini koruyacak, Müslümanların işlerini idare edecek (siyasetü umûri'l müslümîn), aşırı gidenlere engel olacak, mazlumları zalimin elinden kurtaracak, hakları yerli yerince kullanacak bir imamın tayin (nasb) edilmesi vaciptir. İmamın tayini sayesinde memleketlerin (bilâd) salâhı ve kulların emniyeti gerçekleşir; fesadın kökün kurutulur. Zira mahlûkatın ahvâli ancak onları idare edecek ve onları korumakla meşgul olacak bir sultanın varlığı ile salah bulur. Bu sebeple bazı hakîmler şöyle demişlerdir: "Sultanın kırk yıllık zulmü raiyennin bir anlık sultansız kalmasına yeğdir."

Turtuşî, "Eğer Allah'ın insanlardan bir kısmının kötülüğünü diğerleriyle savması olmasaydı, elbette yeryüzü altüstü olurdu." (Bakara 2/251) ayetinin yorumuna ilişkin olarak şunu nakleder: "Eğer Allah, güçlüye karşı zayıfı müdafaa edecek, mazlumu zalimin elinden kurtaracak sultanı yeryüzündeki ikame etmeseydi, insanlar birbirlerine düşerlerdi. Bu sebeple Allah sultanı ikame etmek suretiyle kullarını (bu istenmeyen durumdan) emin kıldı. Laki Allah, âlemlere karşı lütûf ve kerem sahibidir."

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: "Sultan Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir. Mazlum kullarının tamamı ona sığınır. O adil olursa ecrini alır,

Mukaddime
İbn Haldun (1332-1406)

Bir 14. yüzyıl düşünürü olan İbn Haldun, bugün Tunus olarak bilinen yörede doğmuş, Kuzey Afrika ve Endülüs'te çeşitli görevlerde bulunmuş bir devlet adamıdır. Fakat o daha çok tarihçi ve sosyolog kimliğiyle tanınmıştır. Dünya tarihine bir giriş olarak yazdığı Mukaddime, ona sosyolojinin kurucusu olma ünvanını bahşetmiştir.

Mukaddime'ye yazdığı "Önsöz"de İbn Haldun, eserini bir mukaddime ve üç kitap olarak düzenlediğini söylemektedir. Burada, yazmayı planladığı geniş çaplı bir tarih kitabı olan "Kitabu'l-iber" adlı eserinin genel planını vermiştir Bu plana göre dünya tarihine giriş olarak yazdığı Mukaddime, tarih biliminin değeri, tarihçilerin takip ettikleri yöntemler ve yanılgılarını içermektedir. Birinci kitap; umran, devlet, devletin biçimleri, ekonomi, sanatlar, bilimler ve umranın sebepleri ve halleri hakkındadır. İkinci kitap, Arapların ve değişik milletlerin ve onların devletlerini ele almaktadır. Üçüncü kitap ise, Berberiler ve onların mevalisi olan Zenate kabilesinin hallerini ve tarihlerini tasvir etmektedir.

Bugün Mukaddime olarak bilinen ve Türkçeye birkaç kez çevrimiş olan eser, "Mukaddime" ve "Birinci Kitap"tan oluşmaktadır. Bu anlamda eser bir nevi sosyal bilimler ansiklopedisini andırmaktadır. Aşağıdaki bölüm, Birinci Kitap'ta yer alan "Devlet" konusunu içermektedir.

Mukaddime: Devlet

Birinci Fasıl: Hükümdarlık ve Devlete Ancak Birbirine Kenetlenmiş Toplumsal Güç (Asabiyet ve Taraftarlar) ile Ulaşılabileceği Hakkında

Birinci fasılda (bir topluluğun) galip gelip hâkimiyet kurmalarının ve (kendilerini) savunmalarının ancak, bireylerinin, diğerlerinin yerine kendisinin ölmeyi isteyeceği kadar dayanışma ve yardımlaşma içinde bulunan asabiyet ile sağlanabileceğini söylemiştik. Hükümdarlık, bütün dünyevî faydaların, bedenî ve nefsî zevklerin ve arzuların (bu zevkleri ve arzuları tatmin etmenin) kendisinde toplandığı iştah kabartıcı ve yüksek bir makamdır. Bu yüzden de onu elde etmek için genellikle rekabet edilir ve bir kimsenin mağlup olmadan o makamı başkalarına teslim etmesi çok nadirdir. Aksine onun uğruna kıyasıya mücadele edilir ve savaşlar yapılır. İşte az önce de söylediğimiz gibi, asabiyet olmadan bu mücadele verilemez.

Ancak bu durum halkın anlayışından tamamen uzaktır ve bu gerçeğin farkında değillermiş gibi görünmektedirler. Çünkü devletin başlangıcından itibaren uzun zaman geçmiş, arka arkaya gelen kuşaklar hep bu devletin içinde yetişmiş, devletin kuruluş ve gelişim aşamaları unutulmuş ve devletin başlangıcında Allah'ın neler takdir ettiğini bilen hiç kimse kalmamıştır; Onların gördükleri mevcut yöneticilerin iktidarlarının sağlam olduğu, kendilerine itaat edildiği ve yönetimlerini sürdürmek için asabiyete ihtiyaç duymadıklarıdır. Ancak başlangıçtaki durumun nasıl olduğunu ve devleti kuranların nelere katlandıklarını hiç bilmemektedirler. Özellikle de Endülüs halkı, genelde asabiyete ihtiyaç duymadan uzun dönemler geçirmiş oldukları için, (devletin kuruluşu ve kendilerini savunmada) asabiyetin önemini ve etkisini bütünüyle unutmuşlardır. Sonuçta asabiyetler ortadan kalktığı için vatanları da yok olup gitmiştir.

Allah dilediği her şeye güç yetiren ve her şeyi bilendir. O bize yeter ve O ne güzel vekildir.

...

Şeri Siyaset Risalesi (Es- Siyasetü'ş- Şer'iyye Risalesi)
Dede Congi Efendi (?-1567)

Asıl adı Kemâlüddîn İbrâhîm bin Bahşî bin İbrâhîm olan Dede Cöngi Efendi, "Dede Halife" ve "Kara Dede" lakaplarıyla da tanımıştır. 16. yüzyılın başında Amasya'nın Sonusa (Uluköy) köyünde doğmuştur. Bir süre deri tabaklama işiyle uğraştıktan sonra Bursa Muradiye Medresesi'ne gitmiş burada ilim tahsiline başlamıştır. Hanefî fıkhı, tefsir ve Arap edebiyatı sahalarında uzmanlaşmıştır. Mülâzım olarak göreve başladığı Bursa Bayezid Paşa Medresesi'nde daha sonra müderrisliğe yükselmiştir. Farklı görevlerde bulunmuş olan Dede Cöngi, görevinden ayrıldıktan sonra ömrünün geri kalan devresini inziva halinde ilim ve ibadetle geçirmiş ve Bursa'da vefat etmiştir.

"Es- Siyasetü'ş- Şer'iyye" adıyla Arapça olarak kaleme alınan eser "Siyasetname" adıyla da bilinmektedir. Eser, siyaset-i şer'iyye literatüründe Osmanlı Devleti'nde yazılmış ilk eserlerden biri olması açısından önemlidir. Risalenin temel meselesi, fesadın engellenmesi ve yeryüzünde kötülüğün ve zulmün yok edilmesi için dinin sınırları çerçevesinde cezaların ağırlaştırılarak uygulanması, bunun için gerekli olan yetki ve sorumlulukların devlet yöneticileri ve kadılar tarafından kullanılmasıdır.

Aşağıda, dört bölümden oluşan siyasetnamenin takdim bölümüyle birinci bölümünden seçilmiş iki başlık yer almaktadır.

Şeri Siyaset Risalesi: Siyasetin Beyânı Hakkında

Bismillahirrahmanirrahim

1- Hamd âlemlerin rabbi Allah'a, salât ve selâm da efendimiz Muhammed'e onun âline ve ashabına olsun.

2- El'ınâye fî şerhi bidâye'de şöyle zikredilmiştir: "Siyaset: fesadın kökünü kurutmak amacıyla hakkında şer'î hüküm bulunan bir suçun cezasının ağırlaştırılmasıdır."

3- Mu'in'ül-Hükkam adlı eserde ise şöyle zikredilmiştir:

"Siyaset iki çeşittir:

a- Zulmü beraberinde getiren siyaset ki şeriat bunu yasaklamıştır.

b- Zalimden hakkı geri alan, bir çok zulmü def eden, fesatçıları engelleyen, kendisi ile makasıd-ı şerîa'ya ulaşılan âdil siyâsettir ki siyasetin bu çeşidinin uygulanmasını, hakkı açığa çıkarmada ona dayanılmasını şeriat gerekli kılmıştır."

4- Siyaset; zihinlerin karıştığı, ayakların kaydığı, ihmali ile hukukun zayi olduğu, hadlerin uygulama dışı kaldığı, fesatçıların cesarete geldiği ve ehli inadın güç aldığı geniş kapsamlı bir konudur.

5- Siyaseti geniş tutmak korkunç zulümlerin meydana gelmesine götüren yolları açar, haksız yere (şeraite uygun olmaksızın) kan dökülmesine ve malların alınmasına yol açar.

6- Bu yüzden bir grup, yerilen tefrit yolunu tuttular ve az bir konu dışında siyasetin işletilmesinin şer'î kaidelere aykırı olduğunu zannederek siyaseti uygulamaktan yüz çevirdiler. Böylece açık bir şekilde hakka götüren birçok yolu kapadılar, inatlarından dolayı utanç verici başka başka yollara saptılar. Çünkü siyaset-i şer'iyyenin varlığını kabul etmemek, şer'î nasları inkâr ve hulefai raşidinin tuttuğu yola karşı saygısızlık anlamına gelmektedir.

7- Başka bir grup da ifrat yolunu benimsemiş ve böylece Allahın koyduğu sınırları aşmış, şer'î kanunların dışına çıkıp siyaset konusunda zul-

Devlet ve Aile Ahlâkı
Kınalızade Ali Efendi (1510-1572)

Ünlü Türk-Osmanlı ahlâkçısı Kınalızade Ali Efendi, Isparta'da doğmuş ve Anadolu kazaskerliği yapmıştır. Bu görevindeyken Padişah II. Selim'le beraber Edirne'ye gittiği sırada, daha önce yakalandığı bir hastalık sebebiyle 63 yaşında vefat etmiştir.

Birçok eser yazmış olmakla birlikte müellifin en önemli ve belki de ona asıl şöhretini kazandıran eseri "Ahlâk-ı Alâî"dir. Kitabını Suriye Beylerbeyi Ali Paşa'ya ithaf etmiştir. Ahlâk-ı Alai adlı eseriyle tanınmıştır. Bu kitap Türkçe yazılmış ilk ahlâk eseridir.

Ahlâk-ı Alâî'nın muhtevası, ondan önce bu çizgide yazılan ahlâk kitapları olan "Ahlâk-ı Nâsırî" ve "Ahlâk-ı Celâli"nin muhtevasıyla karşılaştırıldığında büyük bir benzerlik görülmektedir. Fakat o, diğer eserlerde karşılaşmadığımız kadar çok sayıda kaynağa müracaat ederek muhtevayı zenginleştirmiş, bu amaçla bol bol örnekleme yoluna gitmiş ve birçok hikâyeler anlatmıştır.

Ahlak-ı Alai'nin girişinde ilimler tasnif edilir ve ahlak 'hulk ilmi' diye tanımlanır. Aristo'dan etkilenmiştir. Mizaç ve huy kavramlarının tahlilini yapar. Kitap üç kısımdır: Ferdi Ahlâk, Aile Ahlâkı ve Devlet Ahlâkı. Aşağıdaki bölüm, eserin üçüncü bölümünden alınmıştır.

Devlet ve Aile Ahlakı:
Mülkün İdaresi ve Hükümdarların Uyacağı Adab

Evvela şu bilinmelidir ki, Medine-i Fazıla'nın (iyi ve sağlam temellere dayalı cemiyetin) idarecisi İmam ve Halife'dir (Devlet Reisi'dir). İdare şekli imamet ve hilafettir. Yani bu idare tarzının gerekli kıldığı şekildir. Siyaset (idare) iki kısımdır ve her kısmın bir lazımı (gerekli kıldığı bir yönü) vardır:

1. Fazilete dayalı siyasettir. Buna "Siyaset-i Famme" de derler, tam ve olgun idare demektir.

2. Fazilete dayalı olmayan siyaset. Buna da Eksik siyaset veya Tegallüb'e (üstünlük zihniyetine) dayalı idare denilir.

Birinci idarede idarecinin gayesi Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmak (ilahi meziyetlerle bezenmek) ve gerekli saadeti elde etmektir. İkinci idarede idarecinin gayesi üstünlükle ve tasallutla nefsinin havasına uymaktır. Bunun gereği de şekavettir-kötülüktür. Birinci idareci adalete yapışıp, halkını ve tebaa'sını dost ve ahbapları sayar. Nitekim bazı idareci, idaresini üzerine aldığı şehre geldiği zaman halkı toplayıp şöyle derdi:

— Ey şehir halkı! Sizin büyükleriniz, benim annem ve babam, gençleriniz kardeşim ve küçükleriniz evlatlarım durumundadır. Böylece şehri hayır ve iyiliklerle doldurup, kendi arzusunu zabt-ı rabt altına alır.

İkinci idareci ise zulme sarılıp, halkını kul ve köle kabul eder. Bu durumda her şey hükümdar içindir. Nitekim: Devlet başkanına layık ve lazım olan her şey kula haramdır, derlerdi.

İslam devlet reislerinden israfçı olanları, bu sözde onlara uymuşlardır. Adı geçen söz Abbasi Devleti'nde çok meşhurdu. Çerkezler de devletlerinin son zamanlarında aynı yolda yürümüşlerdir. Halkın güzel bir yuva (ev) yapması, beyaz bir köleyi hizmete almak ve bazı kumaşları giymek yasaktı. Halktan huzura çıkanlar olursa, onların bütün nimetleri ellerinden çekilip alınırdı. Bu: "Bir kavim, özlerindeki güzel hal ve ahlâkı değiş-

Osmanlı Yönetim Sanatı
Hasan Kâfî el-Akhişârî (1544-1615/16)

Hasan Kâfî Akhisârî, Aralık 1544'te Bosna Hersek'teki Akhisar (Prusac) kasabasında doğmuştur. Kitabın İstanbul'da basılmış nüshasının üzerindeki "Mevlâ" unvânı onun kadı olduğuna işaret etmektedir. Öğrenim hayatına on iki yaşında iken Akhisar'da başlamış 1566 yılında İstanbul'a giderek dokuz yıl kadar medresede okumuştur. 1583 yılında Akhisar'a ilk kadı olarak tayin edilen Hasan Kâfî, 1588'de İstanbul'a gidip mülâzemete başlamıştır. Kaynaklarda Hasan Kâfî'nin 15 Şaban 1025 (28 Agutos 1616) tarihinde vefat ettiği kaydedilmektedir.

Dil ve edebiyat, fıkıh, kelâm ve felsefe gibi sahalarda birçok eser veren Hasan Kâfî'nin eserlerinin en meşhuru siyâsetnâme veya nasihatnâme tarzının ilk örneklerinden olan Usûlü'l-Hikem fî Nizâmi'l-Âlem (Dünyanın Düzeni İçin Hikmetli Yollar)'dir. Yazar, bu eserini III. Mehmed'in Egri seferi esnasında ulemâ ve devlet erkânından pek çok kimseye göstermiş ve onların tavsiyesiyle Arapçadan Türkçeye tercüme etmiş ve 1596 yılında tamamlamıştır.

Altı bölümden oluşan kitabın birinci ve ikinci bölümleri seçilmiş ve aşağıda sunulmuştur. İlk bölüm padişahlık düzeninin dayanaklarını, ikinci bölüm ise danışma kurumunun rolünü anlatmaktadır.

Devlet Adamlarına Öğütler
Defterdar Sarı Mehmet Paşa (M. 1667-1717)

Bakkaloğlu Defterdar Sarı Hacı Mehmed Paşa, İstanbul'da doğmuş bir devlet adamıdır. Devrinin tarihçileri tarafından "Bakkalzâde" ve "Sarı" lakaplarıyla anılan Mehmed Efendi'nin en bilinen lakabı "Defterdâr"dır. O dönemin entelektüel bir devlet adamı olarak devletin mevcut durumu üzerine kafa yorarak düzende oluşmuş bozukluklar için çözüm önerileri sunmuştur.

Defterî Mehmet Paşa, imparatorluğun gerileme döneminin başlangıcında çevresinde gördüklerini eleştirmek için sesini yükselttiği zaman Osmanlı devletinin en parlak dönemindeki kudretli bünyesini düşünmekteydi. Eleştirdiği şey sistem değil onun yönetiliş tarzıdır. Kendi zamanının şartlarını hemen hemen 200 yıl öncesiyle karşılaştırmıştır, ileri sürdüğü öğütler devlette suiistimal veya fesat saydığı şeyleri anlatmaktadır. Devlet yönetiminde görev alacaklarda zekâ, bilgi, namuskârlık ve tecrübenin temel nitelikler olduğunu belirtmektedir. Özellikle kamu görevlerine yapılacak atanmalar konusunda çok ısrarlıdır. Ona göre bu gibi görevliler çok dikkatle seçilmeli, görev vukufun bir mahsulü olarak meydana gelen bazı sonuçları desteklemek veya misaller getirmek üzere eski eserlerden nakiller yapılmıştır.

Aşağıdaki bölüm, dokuz bölümden oluşan eserinin ilk bölümünden alınmıştır.

Devlet Adamlarına Öğütler

Birinci Bölüm:
Yüksek Değerli Sadrâzamın Ahlâk ve Davranışlarını Anlatır

İhsanı ve bereketi bol, benzeri olmayan, kudretinin şanı evham ve hayal idrakinin dışında bulunan Cenab-ı hak, parlak Osmanlı saltanatının usulleri kuvvetli hanedanını, zamanın hükümdarlarının başvuracağı yüksek kat ve onların deniz gibi bereketli, bağışları herkese açık kapısını cihan halkının mukadder erzakının taksim edildiği yer eyledi.

Tanrı'nın inayet ettiği bu güzel eserlerine karşı, padişahın yerine getirmesi gereken gayret borcu şudur ki: "Hepiniz yöneticisiniz ve hepiniz yönettiğiniz kimselerden sorumlusunuz." sözü uyarınca, Müslüman olmayan uyrukların hallerini iyileştirip, Müslüman halkın işlerini düzene koya ve kutsal güzel emirleri yerine getirerek sınırlardan ve başka yönlerden gelecek tehlikeleri önleye.

Yerine getirilmesi gerekli olan bu işlerin yapılabilmesi için, "Memleket yetişmiş adamsız, yetişmiş adam da malsız olamaz." deyimine göre, bu işleri çevirecek yetişmiş vezirlerin bulunması ve harbi kazanacak askerlerin toplanması gerekeceği şüphesizdir.

Bu amaçla çalışmaların ürününü elde etmek, mal ve yiyecek biriktirmek, deniz gibi hazineler meydana getirmek, evreni yaratan Tanrı'nın emaneti olan reaya fukarasının ve bütün Tanrı kurallarının güven ve rahatını, dirlik ve düzenliğini korumaya çalışan, dindar, doğru ve Aristo gibi akıllı bir veziri tam yetkiyle vekil tayin buyurup, "emanetleri ehline veriniz" sözü uyarınca yurt işlerinin yoluna konulup düzenlenmesi reayanın hallerinin iyileştirilmesi bu vezire bırakılmalı ve bu vezir hükümet işlerinde tam bağımsız kılınmalı, yüksek katına sunulan işlerin döndürülmemesi devlet ve memleket gereklerinin en önde gelenlerinden ve saltanat usullerinin en önemlilerinden olduğu, "Güneş gibi parlak ve gün gibi bellidir".

Tam yetkili vekil olan vezir-i âzam hazretlerinin de çalışmasının ve yüksek yaradılışının gereği üzere, aşağı ve yukarı tabakadaki halkın durum-

İslam Devleti'nin Siyasi Yapısı
Said Halim Paşa (1864-1921)

Said Halim Paşa, yakın tarihimizin önemli bir fikir ve devlet adamıdır. Köklü ve aristokrat bir aileden dünyaya gelmiştir. Kahire'de doğan Paşa, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunu ve vezir Halim Paşa'nın oğludur. Babası, Mısır Hidivi İsmail Paşa ile arası açıldığı için İstanbul'a gelip yerleşmiştir.

Yerli ve milli değerlere son derece bağlı ve dindar bir insandı. Yüksek seviyede devlet tecrübesi elde etmiş ve aynı zamanda basını yakından takip eden, okuyan ve düşünen bir bürokrattı.

Her ne kadar Said Halim Paşa hayatında daha çok devlet adamı olarak çeşitli görevlerde bulunmuşsa da, onun elinden çıkan makale ve risaleler, onun aynı zamanda önemli bir düşünür olduğunu göstermektedir. Elimizde bulunan sekiz kitabı hacim olarak küçük ama muhteva olarak derinlikli analiz ve görüşler içermektedir. Yayınlanma tarihine göre kitapçıklar şu başlıklardan oluşmaktadır: Taassub (1910), Mukallitliklerimiz (1910), Meşrutiyet (1911), Buhran-ı İçtimaimiz (1916), Buhran-ı Fikrimiz (1917), İnhitat-ı İslam (1917), İslamlaşmak (1918) ve İslam Devletinin Siyasi Yapısı (1922). Bu çalışmalar dışında Paşa'nın yazdığı hatırat ve mektupları da hem onun kapalı kalan görüşlerinin arka planını anlamak hem de döneminde tanıklık ettiği olayları kavramak açısından önemli bir bilgi kaynağıdır.

Aşağıdaki bölüm, İslam Devletinin Siyasi Yapısı adlı risalesinden seçilmiştir.

İslam Devleti'nin Siyasi Yapısı

Önsöz

Müslüman milletlerin şu son yıllarda, o eski miskinlikten silkinmekte olduklarını ve yabancıların boyunduruğundan kurtulmaya büyük bir azimle çalıştıklarını görmekteyiz. Bu hal gönüllerimizde sonsuz bir sevinç uyandırıyor.

Demek Müslümanlar sonunda şu gerçeği anladılar: Bir Müslümanın en kutsal vazifesi hür olmaktır... İnsan hür değilse, onun için ne gerçek bir mutluluk, ne de gerçek bir ilerleme mümkün olabilir.

Müslüman Aydınların Durumu

Müslümanların ilerlemesi bizi sevindiriyor. Fakat şunu da itiraf etmeliyim ki, sevincimiz ne kadar büyükse de tamam değildir. Çünkü görmekten üzüntü duyduğumuz başka şeyler de var: Müslüman aydınların büyük bir çoğunluğu, kendi memleketlerine, Batı'da mevcut ne kadar siyasi müessese varsa, bunların ya hepsini veya hiç olmazsa bir kısmını getirmekten başka bir şey düşünmüyorlar. Vatanın gerek sosyal, gerek siyasi gelişmesini sağlayabilmek için Batı'nın düşünce ve prensiplerini aynen tatbik etmekten başka bir çare bulunamayacağına inanıyor ve bu inançlarını açıkça söylüyorlar.

Zamanımızdaki Müslüman aydınların bu inançta olmaları çok üzücüdür.

Bu iddiaları, onların şu noktayı iyice düşünmediklerini göstermektedir: Dinimiz, bizi bir taraftan, tek olan Allah'a ibadetle mükellef tutarken, öbür taraftan, ahlaki olduğu kadar sosyal da olan birtakım telakki ve prensiplere sahip kılmıştır. Bunlar doğrudan doğruya vahdaniyet(Allah'ın birliği) inancından doğmuşlardır. Biz de ancak bu inancın tesiri ile o telakki ve prensiplere uymaktayız. Müslümanların siyasi düşünce tarzı

İslam'da İktidarın Temelleri
Ali Abdurrazık (1888-1966)

Ali Abdurrazık, Mısır doğumlu olup Ezherli bir âlim ve hafız bir zattır. Hem klasik bir eğitim almış, hem de tamamlayamasa da bir süreliğine Oxford Üniversitesi'nde iktisat öğrenimi görmüştür. Üstelik aynı zamanda bir kadılık vazifesi yapmıştır. Yani yargıçlık yapabilecek derecede İslam hukukuna hâkimdir.

Müslüman dünyanın sömürgeleştirildiği ve hilafetin kaldırıldığı bir ortamda hilafet hakkında tartışmaların en hararetli olduğu bir yerden çıkarak bir kitap kaleme almıştır. Ali Abdurrazık'ın 1925 yılında yayınladığı "İslam ve Usulu'l-Hukm" isimli kitabı İslam dünyasında özellikle de Mısır'da büyük bir tartışma meydana getirmiştir. Kitabın temel sorusu şudur: Hilafet şer'i yönden bir zorunluluk veya farz mıdır? Onun hilafet kelimesini "yönetim modeli"nin bir ifadesi olarak kullandığını göz önünde bulundurduğumuzda, tartıştığı sorunun İslam'da din tarafından belirlenmiş bir yönetim biçiminin varlığı veya yokluğu meselesi olduğunu söyleyebiliriz. Bu soruya veya soruna cevap vermek için ortaya attığı savının odak noktasını, hilafetin ne Kur'an'a, ne sünnete, ne de icmaya dayanmadığı düşüncesi oluşturmaktadır.

Kitap üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda hilafetin ne anlama geldiği ele alınmakta ve tanımlanmaktadır. İkinci bölümde hilafetin tarihsel kökenleri incelenmektedir. Üçüncü kısımda ise hilafetin Asr-ı Saadet'teki durumu tasvir edilmektedir. Aşağıdaki bölüm, üç kısımdan seçilmiş bazı bölümlerden oluşmaktadır.

İslam'da İktidarın Temelleri: Hilafet

Bölüm 2: Hilafetin Hükmü

"Hilafetin tayini vaciptir" diyenler - Bunlara muhalefet edenler- Vücübiyyeti savunanların delilleri - Kur'an ve hilafet - Bazı ayetlerin izahı - Peygamberimizin sünneti ve hilafet - Sünnette hilafetin yeri olduğunu söyleyenlere cevap.

1. Halifenin tayini vacipmiş, Müslümanlar bu vacibi ihmal ederlerse günahkâr olurlarmış, yalnız bu vacibin aklî mi yoksa şer'î mi olduğu konusunda ihtilaf varmış. Bu ihtilaf bizi ilgilendirmez. Fakat bu vacibin esasında ihtilaf yokmuş. Bu görüşü savunanlar o kadar ileri giderler ki İbn-i Haldun gibi kişiler bile bu konuda "icma-i ümmet" olduğunu ileri sürerler.

2 "Bazı zatlar halifenin tayin edilmesi için aklî veya şer'i bir gerek olmadığını söylüyorlar. Bunların arasında Mu'tezile'den başka bazı Hariciler ve diğer zatlar da bulunmaktadır. Bunlara göre vacip olan şer'i hükümlerin hükmünü yürütmektir. Ümmet, adaletin yerine getirilmesi ve ilahî hükümlerin nüfûzlu kılınması konusunda birleşirse, imamete, dolayısıyla da atamaya gerek kalmaz. Fakat bunlara karşı icma bulunduğunu söylemek yeterlidir."

3. Halife tayininin vacip olduğu konusunda öne sürülen deliller şunlardır:

Birincisi: Ashab ve tabiîn bu hususta birleşirler. Peygamberimiz vefat edince hemen ebu Bekir es-Sıddık'a biat edilmiştir. Daha sonraları da aynı şey devam etmiştir. Bu suretle halife tayin etme konusunda icma-ı ümmet sabittir.

İkincisi: Dinî adetlerin yerine getirilmesi ve halkın rahatı bir imamın tayinine bağlıdır. Eğer bir imam bulunmazsa farz oldukları konusunda şüphe bulunmayan emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker görevleri yerine getirilemez. Bu görevler yerine getirilemeyince de insanlar arasın-